

РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В ПІДРУЧНИКАХ ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЧУЖОЇ

Стаття присвячена розглядові лінгводидактичних особливостей подання релігійної лексики у підручниках із української мови як чужої.

Ключові слова: українська лінгводидактика, релігійна лексика, підручники з української мови як чужої.

Ирина Процик

Религиозная лексика в учебниках украинского языка как иностранного

Статья посвящена рассмотрению лингводидактических особенностей подачи религиозной лексики в учебниках украинского языка как иностранного.

Ключевые слова: украинская лингводидактика, религиозная лексика, учебники украинского языка как иностранного.

Iryna Protsyk

Religious vocabulary in the textbooks on Ukrainian language as a foreign language

The article deals with the lingual didactic peculiarities of religious vocabulary presentation in the textbooks on Ukrainian language as a foreign language.

Key words: Ukrainian lingual didactics, religious vocabulary, textbooks on Ukrainian language as a foreign language.

Релігійна лексика – одна з найголовніших тематичних груп, яка репрезентує духовну сферу життя, є визначальним компонентом людського існування та базовим концептом культури. Релігійна терміносистема української мови є однією з найстаріших, в українській лінгвістиці її описано на синхронному та діяхронному рівнях (праці О. Горбача, Є. Грицака, П. Коваліва, І. Огієнка). В останні десятиріччя помітно підвищився інтерес до вивчення цієї терміносистеми (дослідження Н. Бабиш, С. Бібли, І. Бочарової, Н. Дзюбишиної-Мельник, М. Лесіва, Г. Наконечної, В. Німчука, Н. Піддубної, Н. Пуряєвої, Я. Рудницького, М. Скаб, М. Юрковського), проте й надалі залишаються аспекти, які досліджено недостатньо. Особливо, коли йдеться про лінгводидактику української мови як чужої. Доцільність вивчення релігійної лексики на заняттях із української мови як чужої не підлягає сумніву, адже вона зумовлена як позамовними чинниками – вагомістю самої сфери сакрального в житті людини й суспільства, так і власне мовними – багатством її словника, семантичною цінністю слів, які входять до цієї групи, та частотністю їхнього вживання.

Дослідження релігійної лексики української мови як об'єкта вивчення на заняттях із чужоземцями актуальне, зважаючи на недостатність опрацювання цієї проблеми в українській лінгводидактиці (цьому питанню присвячено статтю Зоряни Каспришин і Людмили Федаш „Сакральна лексика в курсі української мови для іноземців” [8, с. 190-193]).

Завданням цієї розвідки є аналіз функціонування релігійної лексики в корпусі підручників із української мови як чужої та її опис як лінгводидактичного матеріалу на заняттях із чужоземцями.

Зважаючи на тематико-ситуативний принцип подання лексики під час вивчення мови як чужої, у статті простежено, як в українській лінгводидактиці для чужоземців представлено тему „Світогляд, віра і релігія”, яку виокремлено в більшості тематичних словників (зокрема, й у найновішому вітчизняному – „Українсько-польському тематичному словнику” Януша Рігера та Орісі Демської-Кульчицької [14]). Специфікою української лінгводидактики для чужоземців є введення до посібників лише однієї із підгруп цієї макрогрупи, а саме „Назви релігійних свят”, та й то в небагатьох підручниках із усього масиву навчальної літератури для вивчення української мови як чужої. Зокрема, тему „Традиції. Звичаї. Свята” подано в підручнику Неоніли Зайченко

та Сусани Воробійової „Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення” [7], у підручнику Ірени Гук і Мирослави Кавецької „Вивчаємо українську мову” [20] виокремлено тему „Українські свята”, у підручнику Олега Белея „Розмовляєте українською?” [2] запропоновано тексти „Релігійні свята українців” та „Великдень”, колядки „Нова радість стала” та „Тиха ніч”, а також сучасну пісню Тараса Чубая „Миколай бородатий”, а в підручнику О. Белея „Українська мова: Практичний курс для поляків” [1] – тексти „Різдвяні свята” та „Великдень”, у підручнику Алли Чистякової, Лариси Селіверстової та Тетяни Лагути „Українська мова для іноземців: Підручник для іноземних студентів вищих навчальних закладів” [16] є текст „Свято Великдень”, а в підручнику Тетяни Фролової „Українська мова за 26 днів: Українська для тих, хто її не вивчав” [15] подано текст молитви за Україну „**Боже великий, єдиний!**”.

У більшості посібників із української мови для чужоземців релігійна лексика функціонує дуже розпорошено:

- у навчальних текстах (наприклад, лексика *амвон, амінь, Біблія, Бог, боговгодний, Богородиця, Богородиця Одигітрія з села Красова поблизу Львова, Божий, божник, Великий піст, вітвар, віра, воскреснути, Господь, гріх, диявол, Діва Міріам, Дух, духовність, душа, єпархія, келія, ладан, Матір Божя, Месія, молитва, молитися, німб, Отець, печерник, Пречиста Діва, пророк, розп'ятий, святий, Святий Дух, священний, Син, собор, спокутувати, схимник, херувимський, храм, хрест, хрещений, Христос, чернець, чорт* у тексті „Молитва до мови” та уривкові про український проторенесансний іконопис, поезіях „Молитва абеткова”, „Із пуп'янка долонь викохується слово” та „Мій дід Михайло був храмоустроїтель” із підручника Володимира Василенка „Українська мова. Поглиблений практичний курс” [3]; лексеми *Бог, віра, віруючий, Господь, духовний, Євангеліє, єпископ, мечеть, монастир, перехрестити, піст, Реймський собор, релігійний, святий, священник, Собор Святої Софії, Софійський собор, Софія Київська, храм, хреститель, християнство, християнський, хрищення, церква* в текстах „Місто Лева”, „Роксолана”, „Тесть Європи”, „Національна кухня України”, „Богдан Хмельницький” та казці „Цар Лев” із підручника Валерії Вінницької та Надії Плющ „Українська мова. Практичний курс граматики для студентів-іноземців” [5]; лексеми *Великдень, воскресіння, духовний, Зелені свята, молитва, нечиста сила, паска, піст, поганський, Різдво, Різдво Святого Пророка Предтечі і Хрестителя Господнього Івана, Свята Трійця, свято, свячений, свячена вода, християнство, християнський, чорт* у текстах „Українські національні страви та напої”, „Звичаї – скарб українського народу” та „Свято Івана Купала” з підручника Івана Вихованця, Євгенії Карпіловської та Ніни Клименко „Изучаем украинский язык” [4]; лексичні одиниці *Києво-Печерська лавра, колядка, колядник, колядування, колядувати, Софійський собор, хрест, чернець-самітник, щедрівка, щедрувати* у текстах „Подорож по старому Києву” та „Величальні пісні українського народу” із підручника Юрія Жлуктенка, Євгенії Карпіловської та Вероніки Ярмач „Изучаем украинский язык” [6]; лексеми *Великдень, посвячувати, свято Воскресіння Христового, „Христос воскрес!”* у тексті „Розмова про українську писанку” з підручника Зеновія Терлака та Олександри Сербенської „Украинский язык для начинающих” [12]; лексеми *Бог, Господь, гріх, грішник* у текстах „Маленький грішник” та „Лелеки” із підручника Халіди Бахтіярової, Світлани Лукашевич, Ірини Майданюк, Марини Сегень та Сергія Петухова „Українська мова. Практичний курс для іноземців” [13]; лексеми *Бог, нехрещений, хрещені батьки* у тексті „Народження дитини в народних звичаях” із підручника Олега Белея „Розмовляєте українською?” [2]; лексеми *собор, храм* у тексті „Мій Київ” із підручника Світлани Амір-Бабенко „Lehrbuch der ukrainischen Sprache” [18], а слова *Бог, Боженко, церква* в жартівливому народному оповіданні „Циганова обіцянка” із підручника Івана Ющука „Курс ускореного обучения украинскому языку” [17] тощо);

- як ілюстративний матеріал до тем із української граматики (зокрема, у підручнику Т. Фролової [15] лексеми *єпископ, єпитимія, єпитрахиль, єресь* ілюструють випадки, коли літери *я, ю, є* позначають два звуки; у „Шкільній граматиці української мови” Михайла Лесіва [9] лексеми *піст, подружжя* подано для ілюстрації системи українського консонантизму; лексеми *антихрист, архипастир, архиєпископ, архиєрейський* як приклади слів із іменниковими префіксами (префіксальний словотвір у підручнику В. Василенка проілюстровано словами *архидиякон, архиєпископ, архипастор, протодиякон, протопресвітер* [3]); лексема *Бог* – як приклад чергування приголосних у формах місцевого та кличного відмінків, а лексеми *ангел, апостол, євангеліє, ікона, монах, монастир, псалом, псалтир* – як зразок запозичень із грецької мови та *благословити, благодать, воскресіння, Господь, пророк, спокуса, молитва* – як приклади запозичень зі старослов’янської мови (у підручнику В. Василенка серед запозичень із грецької мови подано таку релігійну лексику: *ангел, апостол, ладан, єпископ, патріарх, ікона, клирос, лампада, пономар, монастир* [3]); у підручнику І. Ющука [17] лексеми *піст, чернець* є прикладами слів, у яких відбувається спрощення приголосних (цю ж особливість української граматики у підручнику І. Вихованця, Є. Карпіловської та Н. Клименко [4] показано на прикладі слова *чернець*, яке провідмінювано в однині та множині, а в підручнику В. Василенка – на прикладі слів *піст, пісний* [3]); лексемами *диякон, єпископ, митрополит, християнство* проілюстровано написання в чужомовних словах літери *и* за правилом „дев’ятки” (цю ж орфографічну норму в своєму підручнику Т. Фролова [15] ілюструє словами *диякон, єпитимія, єпископ, єпитрахиль, митра, митрополит, християнство*); словосполучення *вірити в Бога, не вірить в Бога* є прикладами керування дієслів у підручнику Асі Гумецької „Modern Ukrainian” [21], а прикладами правопису власних назв у підручнику В. Василенка [3] є релігійна лексика: *Біблія, Бог, Божя Мати, Благовіщення, Великдень, Великий піст, Євангеліє, Коран, Покрова, Псалтир, Різдво, Спасівка*);

- у граматичних вправах (лексеми *Великдень, воскресіння, Різдво, Свята Трійця, свято* – у вправі на особливості правопису іменників, лексеми *сповідь, хрестини* – у завданні, де іменники треба розподілити на групи за формами числа, які вони можуть утворювати, із підручника В. Василенка [3]; слова *охрестити, хреститель, хрещення, християнин, християнство, християнський* – у завданні на укладання рядів спільнокоренових слів, а лексеми *буддист, буддистка, католик, католичка, мусульманин, мусульманка, християнин, християнка* – у вправі на творення родових форм іменників та лексема *молитися* – у завданні на визначення дієвідмін із підручника В. Вінницької та Н. Плющ [5], лексема *свято* в завданні на вживання апострофа з підручника І. Ющука [17], слова *свято, монастир* у вправі на визначення груп іменників та лексеми *свято, черниця* в завданні на узгодження прикметників із іменниками з підручника Ніни Станкевич „Морфологія сучасної української мови. Збірник вправ” [11]; лексеми *святити, посвятити, молитися, помолитися* в завданні на дієвідмінювання дієслів та творення форм майбутнього часу із підручника А. Чистякової, Л. Селіверстової та Т. Лагути [16]; лексеми *свято, собор, церква* у вправах на творення відмінкових форм іменників в однині й множині, ті ж лексеми *церква і собор* – у вправі на узгодження іменників із прикметниками та числівниками, конструкції типу: *...р. до Христа* та *... р. по Христі* – у завданнях на записування словами дат, а лексеми *Бог, віра, вірити, собор Святого Юрія (Юра), Софійський собор* у завданні на переклад тексту з підручника А. Гумецької [21]; фразу *священик молиться* вжито у завданні на відмінювання дієслів у теперішньому часі із підручника „Curso del Idioma Ucraino” [19])

- у завданнях із різних видів мовленнєвої діяльності (лексеми *Великдень, великодній, вірити, віра, душа, духовний, молитися, молитва, посвячений, свято, святковий, святий,*

священик, хрест, хреститися, хрещений батько, хрещеник, хрещениця, християнин, християнка, християнство, християнський, Христос – у вправі, де запропоновано утворити речення з цими словами із підручника А. Чистякової, Л. Селіверстової та Т. Лагути [16]; лексеми та висловлювання: Бог, богослужба, богослуження, Великдень, вірити в Бога, Володимирський собор, літургія, свято, Служба Божя, Софійський собор, Спаси Біг, „Слава Богу!”, церква, церква Святого Михайла у діалогах „Слава Богу!”, „Лист від колишнього учня”, „Співатиме хор” та зразку листа з підручника А. Гумецької [21], релігійна лексика: англіканський, Біблія, благословення, Бог, богослужіння, Великдень, віра Христова, віросповідання, духовний, католицька церква, католицький, митрополія, монастир Святого Георгія, монастир Святої Ірини, папа, піст, православна церква, православний, протестантський, релігійний, релігія, святий, свято, священний, Софійський собор, Трійця, Троїцька церква Києво-Печерської лаври, храм, храм Благовіщення, храм Святої Трійці, церква, чернець, чорт – у завданні на переказ окремих фрагментів тексту та в текстах для розвитку мовлення з підручника В. Василенка [3]; лексичні одиниці Андрій Шептицький, Лавра, митрополит, священик, семінарист, собор, Софійський собор, Софія, церква – вжито в діалогах із підручника „Curso del Idioma Ucraino” [19]; лексеми Великдень, Різдво, храм Божий, церква функціонують у діалогах, що їх подано в підручнику Яра Славутича „Manual da Língua Ucrainiana” [22], лексеми церква, Літургія у завданні, де запропоновано описати розпорядок вихідного дня із підручника О. Белея „Розмовляєте українською?” [2]; а в посібникові з української мови в малюнках і мовленнєвих моделях „Добридень!” Інни Намакштанської [10] подано зображення святкувань найважливіших релігійних свят, на основі яких необхідно скласти розповідь).

Як показав аналіз, найчастотнішими за функціонуванням у підручниках із української мови як чужої є релігійні лексеми таких тематичних груп: 1) християнські свята (Великдень, Різдво, Трійця), 2) християнські божества і святі (ангел, Бог, Богородиця, Господь, Ісус Христос, Мати Божя, Святий Миколай), 3) християнство та його конфесії (католицький, православний, християнин, християнство, християнський), 4) основні догми християнства та елементи обряду (віра, вірити, душа, духовний, молитва, молитися, піст, святий, святити), 5) священні книги (Біблія, Євангеліє, Псалтир), 6) сакральні споруди, їх частини та предмети церковного вжитку (ікона, монастир, собор, храм, хрест, церква), 7) особи, причетні до культу (священик, чернець) та 8) християнські привітання, які вживаються під час різдвяних та великодніх свят („Христос рождається!”, „Славимо його!”, „Христос воскрес!”, „Воістину воскрес!”, „Веселих свят!”).

Проте несистематизоване подання релігійної лексики, яке, на жаль, простежується в більшості підручників із української мови як чужої, не забезпечує потребу комунікативної спрямованості навчального матеріалу, адже відхід від упорядкування лексичного матеріалу за тематичним принципом і на основі сполучуваності ускладнює чужоземцям засвоєння лексики, поданої розрізнено, утруднює запам'ятовування й повторення раніше засвоєного, а це, нерідко, унеможлиблює комунікацію на цю тему. У лінгводидактиці загальноновизнаним є те, що принцип тематичної презентації лексики на заняттях із мови як чужої дає уявлення про функціонування слів у певній тематичній сфері й забезпечує порозуміння в конкретній комунікативній ситуації. Загальновідомим є й те, що найбільшою складністю під час опанування чужої мови є вивчення і запам'ятовування різних можливих поєднань слів із іншими лексичними одиницями цієї мови, а тому, презентуючи лексику в межах певної тематичної групи й у відповідному контексті, можна з успіхом подати якомога більше прикладів лексичної та синтаксичної сполучуваності слів у ній. Адже людина, яка вивчає чужу мову, мусить не тільки засвоїти нові назви уже відомих їй понять, а й вивчити кількаслівні типові комбінації та найуживаніші звороти і

фрази з цими словами, що, викликаючи тривалі міжслівні асоціації та асоціативні ланцюжки, значно спростить запам'ятовування. Це забезпечить не лише мовну рецепцію, а й продукцію, а відтак уможливить комунікацію.

Спостереження над функціонуванням релігійної лексики у підручниках із української мови як чужої показало, що: 1) вона обмежено використовується в більшості з них; 2) лише в кількох підручниках виокремлено тему „Релігійні свята українців” або запропоновано тексти, присвячені вірі, релігії й обрядовості; 3) у решті підручників релігійну лексику подано принагідно: або в навчальних текстах найрізноманітнішої тематики, або як ілюстративний матеріал до тем із української граматики, або в граматичних вправах чи завданнях із різних видів мовленнєвої діяльності. Подання релігійної лексики поза вивченням її в межах тематичної групи й у відповідному контексті не забезпечує системності в засвоєнні лексики й не полегшує опанування української мови як чужої. Тому питання вивчення окремих тематичних груп лексики і словникового складу української мови на заняттях із чужоземцями потребують уваги українських лінгводидактів у практичному й теоретичному аспектах.

Література

1. Белей О. О. Українська мова: Практичний курс для поляків / О. О. Белей. – Львів : б.в., 2003. – 71 с.
2. Белей О. Розмовляєте українською? Підручник української мови / Олег Белей. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. – 188 s.
3. Василенко В. Українська мова. Поглиблений практичний курс: У 2-х т. / Володимир Василенко. – Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 2001. – 598 s.
4. Выхованец И. Р. Изучаем украинский язык. Расширенный курс. Самоучитель / Под ред. В. М. Русановского / И. Р. Выхованец, Е. А. Карпиловская, Н. Ф. Клименко. – К. : Либідь, 1996. – 272 с.
5. Вінницька В. М. Українська мова. Практичний курс граматики для студентів-іноземців / В. М. Вінницька, Н. П. Плющ. – К. : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 1997. – 244 с.
6. Жлуктенко Ю. А. Изучаем украинский язык. Самоучитель: Учебн. пособ. / Под ред. В. М. Русановского / Ю. А. Жлуктенко, Е. А. Карпиловская, В. И. Ярмак. – К. : Либідь, 1996. – 224 с.
7. Зайченко Н. Ф. Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення / Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова. – К. : Знання України, 2004. – 324 с.
8. Каспришин З., Федаш Л. Сакральна лексика в курсі української мови для іноземців // Християнство й українська мова: матеріали наукової конференції (Київ, 5-6 жовтня 2000 р.) / Відп. ред. В. Німчук. – Львів : Вид-во Львівської Богословської академії, 2000. – С. 190-193.
9. Лесів М. Шкільна грамика української мови / Михайло Лесів. – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1995. – 176 s.
10. Намакштанська І. Є. Добридень!: Посібник з української мови в малюнках і мовленнєвих моделях / І. Є. Намакштанська. – Донецьк : Сталкер, 1998. – 416 с.
11. Станкевич Н. Морфологія сучасної української мови. Збірник вправ / Ніна Станкевич. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. – 112 s.
12. Терлак З. М. Украинский язык для начинающих / З. М. Терлак, А. А. Сербенская. – Львов : Свит, 1992. – 240 с.
13. Українська мова. Практичний курс для іноземців: Посібник для слухачів підготовчих відділень і факультетів / [Бахтіярова Х. Ш., Лукашевич С. С., Майданюк І. З. та ін.] – Тернопіль : Укрмедкнига, 1999. – 320 с.
14. Українсько-польський тематичний словник / [авт.-уклад. Януш Рігер, Оріся Демська-Кульчицька] – Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2007. – 704 с.
15. Фролова Т. Д. Українська мова за 26 днів: Українська для тих, хто її не вивчав: Навч. посіб. / Т. Д. Фролова. – К. : Вид-во А.С. К., 2004. – 304 с.
16. Чистякова А. Б. Українська мова для іноземців: Підручник для іноземних студентів вищих навчальних закладів / Чистякова А. Б., Селіверстова Л. І., Лагута Т. М. – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2006. – 524 с.
17. Юшук И. Ф. Курс ускоренного обучения украинскому языку / И. Ф. Юшук. – К. : Культурологічне МП „Борівітер”, 1994. – 208 с.
18. Amir-Babenko S. Lehrbuch der ukrainischen Sprache / Svetlana Amir-Babenko. – Hamburg : Buske, 1999. – 304 s.
19. Curso del Idioma Ucranio. – Buenos Aires, б. п. в. – 254 s.
20. Huk I., Kawecka M. Вивчаємо українську мову: Podręcznik do nauki języka ukraińskiego / Irena Huk, Mirosława Kawecka. – Lublin : Wyd. KUL, 2003. – 220 s.
21. Humesky A. Modern Ukrainian / Assya Humesky. – Edmonton-Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988. – 438 s.
22. Slavutych J. Manual da Língua Ucraniana / Jar Slavutych. – Curitiba : Centro Brasileiro de Estudos Ucranianos, 1976. – 118 s.